

Szilárdi Réka: A fikciótól a kultuszokig

Jelen kötet a Szegedi Tudományegyetem Vallástudományi Tanszéke által szerkesztett *Vallás a Társadalomban* című sorozatának egyik darabja, abból is a *Metszet és perspektíva* című tanulmánygyűjtemény folytatása. Csakúgy, mint az első kötet, ez is egykori hallgatóink különböző megközelítésű esszéit, tanulmányait tartalmazza, a szerkesztési ív pedig ugyancsak folytatja az előző könyv már megkezdett logikáját. A címválasztás ezt a horizontot tükrözi, egyben fölvet izgalmasnak ígérkező kérdéseket is.

Vajon el lehet jutni (és ha igen, hogyan) a fikciótól a kultuszokig? Tekinthesek-e a vallások fiktív természetűnek? Hogyan reprezentálódik a valóság egy vallási kontextusban? Miként jelenítődik meg a vallási kontextus a valóságban? Olyan sajátos kérdések ezek, amelyekre a diszciplináris korlátok miatt csak részben kaphatunk választ. Úgy tűnik, hogy az ezzel kapcsolatban fölmerülő dilemmák inkább érzékeltethetők irodalmi párhuzamokkal, semmint tudományos igényű válaszokkal. Jó példa lehet ennek artikulálására Umberto Eco Foucault-inga című nagyszabású, színes és lehangoló vallási palettát felvonultató regényének központi koncepciója, a „*Hogyan találjunk rá az igazságra egy hamis szöveg pontos rekonstrukciója által?*” (Eco, 1996)

Nehéz felelni arra a felvetésre, hogy vajon mi válhat valósággá az elképzeltből, és vajon a hamisnak minősített szöveg valóban hamisnak minősül-e, amennyiben valóssá válik? Egyáltalán létezik-e olyan pont, amelytől e szövegek megítélése drámaian megváltozik, és ha igen, az mihez köthető?

Ennél a kérdésnél hivatkozhatjuk Serge Moscovici elméletét, aki több munkájában is tárgyalja (1984, 1988) azokat a kollektív, társadalmi kommunikáció révén született diskurzus-halmazokat, amelyek egy adott közösség szociális reprezentációjává válnak. Állítása szerint a reprezentációk keletkezését az emberi természet sajátosságában találhatjuk meg, amelynek során az ember a világot szemléli. Amikor Moscovici a megismerés természetéről ír, illetve a konszenzuális és dologiasított világ megkülönböztetése mellett érvel, találóan Eliade szent és profán kettéosztására reflektál, és annak ellenére, hogy a szakrális dimenziót nem juttatja kiemelt szerephez, a kettéosztás funkcióját végeredményben nem változtatja meg.

Eliade úgy érvel, hogy míg a profán világ kaotikus és ismeretlen, addig a vallási nézőpontban a szent az, ami értelemmel bír, ami a káoszból kozmoszt csinál, ami ismerőssé teszi az ismeretlent, mind az idő, mind pedig a tér dimenziójában. Az

ünnepi évkörben a teremtés megismétlése zajlik, a káoszról kozmosz, a rendetlenségből rend, az ismeretlenből ismerős lesz, ugyanígy a tér esetében. (Eliade1987)

Mindez Moscovici gondolkísérletében a dologiasított világ és a konszenzuális tér fogalompárjában nyer teret. A dologiasított világ az individualitásra és az identitás hiányára érzéketlen, merev entitások rendszere, s mint ilyen, az ember számára nem „kényelmes”. Ezzel szemben a konszenzuális tér biztonságot kínál, és a benne megjelenő összes esemény a meglévő interpretációk rendszerét erősíti. Ily módon a közösen birtokolt képzetek, ideák és a nyelv az ismeretlennel való megküzdés hatásos eszközei. (Moscovici, 2002)

Alapvető fontosságú látni, hogy a szociális reprezentációk soha nem egyéni termékek, kialakításuk mindig a közösségek tagjai által képviselt diskurzusok eredménye, továbbá mivel a különböző közösségek eltérő reprezentációkat hozhatnak létre, ennél fogva jelentőségük igen számottevő a csoport önazonosságának tekintetében. (Wagner, Mecha, 2003) Formálódásuk szinterei a szociális és a diszkurzív dimenzió; azaz az egyén vagy csoport társadalmi (ideológiai vagy vallási) kontextusa, illetve az a közeg, amelyben e reprezentációk elnyerik manifeszt állapotukat, ezáltal a közösség képes elhelyezni őket és hivatkozni rájuk. Ilyen módon a szociális reprezentációk értelmezhetők úgy is, mint a társadalmi diskurzus mögött álló struktúrák, amelyekben nem kell minden szereplőnek osztoznia (a konstrukcióban a kívülállónak is szerepe van).

Az elmélet hangsúlyozza, hogy mind a gondolkodás, mind pedig a tapasztalás a reprezentációk „valóságos” világaiban zajlik, és minél nagyobb mértékben osztozunk egy ilyen világ reprezentációjában más emberekkel, annál inkább tűnhet úgy, hogy az rajtunk kívül, autonóm módon létezik. A szociális reprezentációk így a „világteremtés módjai.” (László, 2003)

Moscovici ennek megfelelően a reprezentációk alcsoportjainak (hegemonikus, emancipált és polemikus) esetével is foglalkozik. A tény, hogy ugyanazon eseményekről más és más jellegű értelmezés alakulhat ki, három eltérő esetet eredményezhet. A hegemonikus reprezentációkban a társadalom nagy része osztozik, s miután elfogadásuk széleskörű, ennek megfelelően esetükben az egyéni szabadságfoknak meglehetősen korlátozott szerepe van.

Az emancipált típus olyan jellegzetes információknak konstruktuma, amelyek nem teljesen mondanak ellent a hegemonikus reprezentációknak. Létrejöttük oka, hogy a társadalom különböző tagjai eltérő információknak jutnak a birtokába, és ennek következményeként reflektálják a különbségeket egy széles identitás-csoporton belüli egyének vagy alcsoportok között.

Ezzel szemben a polemikus reprezentációk inkongruenciát fejtenek ki: általában társadalmi konfliktus esetén jönnek létre az alcsoportok szintjén; azaz a társadalom egésze, illetve a hivatalos szervek nem osztják az újonnan kialakult nézetet. Társadalmi változás akkor következik be, amikor az emancipált reprezentációk polemikus reprezentációkká alakulnak, lehetetlenné téve az „evidens” hegemonikus reprezentációk létezését.

A vallástudomány olyan leíró tudományág, amely nem formál véleményt, nem dönt egy vallási jelenség kimondott igazságtartalmáról, hanem elemzi egy vagy több adott vallási entitás jelenlétét, fennálló körülményrendszerét vagy kapcsolódási pontjait, viszonyrendszerét. Ennélfogva az említett szociális reprezentációk is részét képezik az értékítélet nélküli alkalmazott valláskutatásnak. És jóllehet a kötetben szereplő tanulmányok nem ezt, hanem más kurrens elméleteket vesznek alapul megközelítéseikben, mégis jól érzékelhetően megjelenik, hogy a vizsgálni kívánt témák az interpretálhatóság problematikájának területén helyezkednek el.

A kezdőtanulmány (Takács Gábor) hiánypótló és izgalmas fölütéssel kezd: hogyan lehet egy bizonyítottan fikciós eredetű vallási csoportot vallástudományilag értelmezni? A szerző egyrésztől nagyon innovatív szemlélettel a populáris kultúra elméleteit érintkezteti a kortárs vallástudományi kontextussal, másrésztől bemutatja egy fikción alapuló vallási csoport gyökereit, jelenlegi működését, mindezt komparatív módon, és olyan újszerű vallástudományi elméleti paradigmába ágyazva, amelyek jelenleg egyelőre alulreprezentáltak a hazai valláskutatásban.

A második tanulmány (Fodor István) a kortárs iszlám-interpretációk rendkívül turbulens problémakörével foglalkozik, azon belül is az ISIS argumentációinak ambivalens és téves értelmezéseit világítja meg a vallásfilológia eszközeivel, miközben pontos, és részletesen adatolt képet ad a fanatizmus átmediatizált jelenségéről.

A kötet harmadik esszéje a vallás és bioetika területébe nyújt bepillantást, azon belül is a művi abortusz kérdéskörét járja körül egy Japánban népszerű buddhista rítus kapcsán. Amellett, hogy a hazai szakirodalomban egyelőre kevés az ilyen jellegű kérdésfelvetés, a tanulmány rendelkezik más értékekkel is: egyrészt részletesen foglalkozik a rítus leírásával is, valamint további hozadéka, hogy feltárja a mögötte húzódó történeti-kulturális-vallási előzményeket, szempontrendszereket, emellett a jelenkori társadalmi szükségletek és igények vonatkozó horizontját is megvilágítja.

A tanulmányok sora a vallási normateremtés és normaszegés jelenségével és funkciójával foglalkozó írással folytatódik (Szugyiczki Zsuzsanna). A munka újdonsága egyrészt, hogy a szerző kortárs gender-elméleteket tárgyal, illetve vet össze klasszikus és jelenkori vallástudományi elméletekkel, másrészt, hogy témájához konkrét, részletesen bemutatott vallási illusztrációt fűz három, egymástól radikálisan eltérő vallási tradícióból.

Végül a kötet záró darabja (Szalay P. Csongor) az antik kultúrkör, azon belül a műkenéi görögök héroszkultuszának jelentőségét tárgyalja alapvetően klasszika-filológiai megközelítésében. A tanulmány precíz hivatkozásokkal mutatja be a kulturális, társadalmi kontextust, az irodalmi környezetet valamint rendkívül impozáns forráshivatozással tárja fel a műkenéi túlvilágképzetét és komparatív módon, más mítosz- és folklórkincsre támaszkodva komparatív megállapításokat tesz arra vonatkozólag, hogy milyen viszonyban áll egymással az ember, a (megistenült) halott és az antropomorf istenség az ógörög kultúra vizsgált periódusában.

Utolsó bekezdésként szeretném megköszönni hallgatóink lelkesedését és kitartó munkáját, tudományos fegyelmét és elköteleződését a tanszék minden munkatársa

nevében. Bízunk abban, hogy általuk az elkövetkező években is tovább színesedik az alkalmazott valláskutatás szegedi műhelye, és újabb, hasonló kötetekkel tudunk hozzájárulni a vallások tudományos diskurzusához. Minden olvasónak, hallgatónak és kollégának izgalmas elmélyedést kívánunk a valláskutatás széleskörű és tarka világában!

Irodalomjegyzék

- Abric, J. C. (2001). A structural approach to social representations. In Deaux, Kay; Philogène, Gina (Ed.), *Representations of the social: Bridging theoretical traditions*. Malden: Blackwell Publishing
- Eco, U. (1996). *A Foucault-inga*. Európa Könyvkiadó.
- Eliade, M. (1987). *A szent és a profán*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- László, J. (2003). History, identity and narratives. In. László J. & Wagner, W.(Eds.), *Theories and controversies in societal psychology*. Budapest: New Mandate.
- Moscovici, S. (1984). „The phenomenon of social representations”. *Social Representations*
- Moscovici, S. (1988). „Notes towards a description of social representations”. *Journal of European Social Psychology*. 18 (3)
- Moscovici, S. (2002). *Társadalomlélektan*. Budapest: Osiris.
- Wagner, W.; Mecha, A. (2003) *On Discursive Construction, Representation and Institutions: A Meta-Empirical Study*. In. , J. Laszlo & Wagner, W. (Eds.), *Theories and Contraversies in Societal Psychology*. Budapest: New Mandate.